

УДК 821.161.3.09

**АД ЮНАЦКАЙ УЗНЁСЛАСЦІ
ДА ФІЛАСОФСКАГА АСЭНСАВАННЯ
(Параўнальны аналіз дзвюх рэдакцый верша
А. Куляшова “Бывай...”)**

Клімуць Яраслаў Іванавіч
кандыдат філалагічных навук, дацэнт
(г. Магілёў, Беларусь)

Ключавыя словы: параўнанне, філасофскае асэнсаванне, мастацкасць, выяўленчыя сродкі.

У артыкуле разглядаецца сутнасць супадзенняў і адрозненняў у двух рэдакцыях верша А. Куляшова «Бывай...».

У літаратуразнаўстве трывала замацаваўся міф, што Аркадзь Куляшоў адразу пачаў пісаць амаль акадэмічна. І спасылкі рабіліся ў асноўнам на зборнік “Росквіт зямлі”, які сапраўды тады для шаснаццацігадовага юнака атрымаўся па-мастацку даволі салідным. Але многія даследчыкі не звярталі ўвагі на рэдактара зборніка, які сутнасна вырашаў яго змест, прапаноўваў скарачаць расцягнутыя вершы да двух-трох строф, што, здаецца, Куляшоў і рабіў, калі меркаваць па першых публікацыях і зборніку “Росквіт зямлі”. А, можа, М. Чарот рабіў гэта самамэтна, правіў і крэжыў куляшоўскія радкі. А, можа, А. Куляшоў улічваў і заўвагі сваіх крыху старэйшых сяброў, З. Астапенкі і Ю. Таўбіна. А. Куляшоў, калі верыць звесткам В. Бечыка, страшэнна быў абураны рэдактарскай расправай над гэтым зборнікам, адкуль былі павыкідваны ўсе лірычныя вершы, а пакінутыя толькі самага грамадзянскага гучання ў адпаведнасці з тагачасным светаўспрыманнем рэдактара. Так гэта было, ці не так, сёння даказаць ужо немагчыма. Але ёсць мажлівасць паглядзець на твор розных рэдакцый паэта з сучасных пазіцый літаратуразнаўства.

Ідэнтычнасць радка, адпаведнасць строф, шматлікія выяўленчыя сродкі могуць цікавіць літаратуразнаўцаў пастаянна. І каб добра вывучыць раннюю паэзію А.Куляшова, ці не трэба раней вырашыць задаўніную праблему выдання Акадэмічнага збору твораў Аркадзя Куляшова. Гэта дало б добрыя падставы для напісання капітальнай працы пра творчасць Аркадзя Куляшова, няхай сабе кшталту аб’ёмнай манаграфіі ў расейцаў пра Уладзіміра Маякоўскага.

Гэта згадваецца з той нагоды, што ў многіх даследаваннях пра шматлікія раннія творы Аркадзя Куляшова не ўлічваюцца рэдакцыйныя праўкі, пераробкі самога паэта. Неяк мне ўжо прыходзілася закранаць такія аспекты вывучэння творчасці Аркадзя Куляшова, але, здаецца, не заўсёды літаратуразнаўства на гэта рэагуе. Можна зрабіць дапушчэнне, што даследчыкі проста не чытаюць даследаванняў сваіх калегаў. Гэта ў значнай меры адносіцца і да погляду на верш Аркадзя Куляшова “Бывай...”.

Большасць даследчыкаў бяруць для разгляду не першы варыянт верша, а перароблены паэтам ужо ў шасцідзясятыя гады. Мусіць, не малую ролю для такіх заблуджэнняў сыграла і Валянціна Куляшова, дачка паэта, якая па нейкіх незразумелых крытэрыях ставіць пад вершам апошні рэдакцый год 1928. На гэтым купляліся многія літаратуразнаўцы, якія разглядалі гэты верш, у тым ліку і Г.Я. Адамовіч, якая на аснове верша “Бывай...” убачыла ў чатырнаццацігадовым хлапчуку ледзь не сучаснага дасведчанага ў розных навуках філосафа. А гэтага не атрымалася б, калі б даследчыца карысталася двума варыянтамі верша. Новы варыянт – своеасаблівы аўтарскі рэмейк, кажучы сучаснай тэрміналогіяй. А вось тут якраз і важна параўнаць

раннюю і пазнейшую рэдакцыі, каб у нейкай ступені высвятліць сутнасць памылковых меркаванняў. Сапраўды, выпускнік Саматэвіцкай сямігодкі Аркадзь Куляшоў напісаў шчымыя вершы пра непрызнанае каханне крыху старэйшай за яго дзяўчыны, якую ён абагатовараў. Але ён быў і чалавекам свайго часу, ваяўнічым камсамольцам, таму свае пачуцці павінен быў глушыць з-за праграмнай задачы служэння будаўніцтву камунізма. Так у вершы ўзніклі ў наяўнасці такія супярэчныя ісціны, як вялікае каханне і вялікія абавязкі камсамольца. Апошнія нават у лірычным вершы пастаянна перамагае. Абстрагавансці ад уласнай асобы павінна была служыць і паметка “З блёк-ноту таварыша”. Аднакласнікі ведалі, што верш прысвечаны Алесі Карыткінай.

В. Куляшова ў кнізе-ўспаміне пра бацьку звярнула ўвагу на некаторыя асаблівасці творчай лабараторыі паэта, перша за ўсё на музычную арганізацыю радка: “Дзіцячае ўяўленне аб сувязі рытмічна арганізаванай мовы з музыкальнай аказвалася такім трывалым, што ўсе свае раннія вершы Куляшоў ствараў як песні, разам з мелодыяй. Расказваючы нам гэта вясной 1972 годаа, бацька падмацаваў свае словы песненным выкананнем верша “Бывай...” (песні Ігара Лучанка “Алеся”, напісанай паводле гэтага верша, яшчэ не існавала). Тут яна цытуе першую штраф пераробленага твора як пацвярджэнне ранніх паэтычных прыёмаў пачынаючага паэта, калі “спяваў ён у рытме танга і да мяне праз напластаванні многіх гадоў прабіваўся абаяльны ў сваёй эмацыянальнай чысціні і адкрытасці малады Куляшоў” [5, с. 7–8]. Як бачым, В. Куляшова ні на хвіліну не сумняецца, што гэта радкі ранняга верша.

Супаставім пачатковую штраф ў першым і пазнейшым варыянце. Публікацыя ў “Полымі”:

*Бывай, абуджаная сэрцам, дарагая,
Бывай, пляёсткамі развееная квецць, –
Тваё, чарнявая, юнацтва дагарае
І слоў заранкавая сонечная медзь* [3, с. 28].

Тут яскрава праяўляецца не столькі пачуццё, паколькі агульныя на той час максімалісцкія юнацкія ўстаноўкі, хоць і пазначаныя несумненнай прысутнасцю таленту. Паказальна, што ўласныя перажыванні нейтралізуюцца грамадзянскім пафасам, але праўда прарываецца асуджэннем чэрствасці дзяўчыны, у якой чамусьці дагарае юнацтва. А вось як гучыць гэтая перапісаная ўжо штрафа:

*Бывай, абуджаная сэрцам, дарагая,
Чаму так горка, не магу я зразумець,
Шкада заранкі мне, што дагарае
На ўсходзе дня майго, якому ружавець* [4, с. 13].

Яшчэ ў сямідзясятых гады ХХ ст. на гэтую розніцу ў гучанні звярнуў увагу Р. Бярозкін: *“Што тут зменена? Знятыя характэрныя для тагачаснай моладзі квяцістасць і штучныя неалагізмы (квецень, развееная пялёсткамі). Пераадолена няпэўнасць, хісткасць зместу, і замест “заранкавай сонечнай медзі”, слоў, якая чамусьці “дагарае” разам з юнацтвам дзяўчыны, аўтар піша проста, ясна і адначасова вельмі паэтычна: “Шкада заранкі мне, што ў небе дагарае...” Заранка – народнае найменне ранішняй зоркі Венеры. Адсюль і далей у Куляшова: “... на ўсходзе дня майго, якому ружавець”. І гэта куды лети і псіхалагічна больш праўдзіва: акцэнтуюцца думка, што расставанне з дзяўчынай – выпрабаванне маладосці і што жыццё наперадзе яшчэ доўгае” [2, с. 11].*

Параўда, Р. Бярозкін на гэтым і спыніўся, перайшоўшы да разгляду яго пазнейшых вершаў, што для таго часу было і заканамерным: народнага паэта нельга было паказваць быццам адступнікам ад вялікіх ідэалаў. Ды сутнасць у іншым, у спробе паглядзець на верш Аркадзя Куляшова з новых пазіцый. Нас жа цікавіць паслядоўнасць тых змен, што рабіў Аркадзь Куляшоў у працэсе працы над раннім творам.

У наступных двух строфах юнацкага верша з такой жа квяцістасцю распавядаецца пра грамадскае ўспрыманне разгортваючыхся падзей, у якіх уласныя пачуцці проста патанаюць. Масштабная карціна і ўвогуле далёкая ад юнацкіх перажыванняў, паколькі на перпшы план выходзяць нейкія неакрэсленыя парыванні, упаўне міфалагічныя карціны будучыні, у якіх герой павінен прыняць самае непасрэднае дачыненне. І гэтаму можа перашкодзіць каханне, хоць яго герой пакуль што і не асуджае нічога, таму што знаходзіцца ў некай прастрацы, як яму здавалася, ад здрады аб’екта яго рыцарскага захаплення. Рабіць нейкія канкрэтныя вывады няма падстаў. Таму што ў наступных двух строфах юнацкія перажыванні прападаюць у чыста паказной ідэалагічнай траскатні:

*Ці помніш вечару хвіліны агнявья,
Ці мог юнацкія імкненні затрымаць?
І песні новыя, і песні маладыя –
На сэрцы ў квецені звінеў і плакаў май...*

*Зялёным вечарам ліхое развітанне,
Апошнім вечарам чаромхі мілы пах...
Назаўтра ў шэрасці праплакала світанне,
Туман на ростані скаціўся, у травы ўпаў... [3, с. 28].*

Відавочна, што тут выражана сумяціца пачуццяў, непаразуменне, разам з тым адчуваецца і вера ў магчымасці вялікіх здзяйсненняў, праўда, фармальна даволі невыразных. Тут назіраецца расплывістасць карціны, шматслоўе,

якое, на думку паэта, павінна было перадаць незвычайную ўзрушанасць героя. Галоўнае тут – упэўненасць, што камсамольскім юнакам, азараным святлом камунізму, падудадна ўсё, хоць не толькі лагічных, а нават і паэтычных аргументаў тут яўна недастаткова. А вось у новым варыянце замест гэтых дзвюх строф з'яўляецца толькі адна:

*Ці помніш першае нясмелае прызнанне?..
Над намі жаваранкам звінеў і плакаў май.
Назаўтра золкае, туманнае світанне,
Суровы позірк твой і мой нямы адчай!* [4, с. 13].

Пра агульную квяцістую радасць тут ужо і не ўпамінаецца. На першым плане – трагізм неразделенага кахання без прымесьці камсамольскіх вялікіх парыванняў, міфалагічных мрояў пра вечнае народнае шчасце, якое і павінны здзейсніць менавіта яны, камсамольцы дваццатых. У пазнейшай рэдакцыі метафары пра рорстань больш раскрывае псіхалагічны стан юнака, так жорстка адрынутага ў яго святлейшых пачуццях.

Варта зазначыць, што і ў палымянскай публікацыі кожная наступная страфа ўзмацняла напал пачуццяў, спадзяванне на ўзаемнасць, адчуванне непаразумення, урэшце горкі адчай адкрытага адваржэння пачуццяў закаханага, выражанага ў халоднасці растання.

*А ты, каханая, пад скрыны жоўтых сосен
Пайшла, трывожачы сцюдзёную расу, –
Пайшла, дзе гойдала зялёнае калоссе
На сцежках ростані пясчотна-ціхі сум* [3, с. 28].

А вось тыя самыя радкі прызнанага самавітага непаўторнага паэта:

*Пайшла ты, любая, пад гоман жоўтых сосен,
Пайшла, маўклівая, пад хваль жытнёвых шум,
Туды, дзе гойдала зялёнае калоссе
На сцежках ростані мой адзінокі сум* [4, с. 13].

На першы погляд і тут папраўкі невялікія, аднак яны істотна мяняюць узровень асэнсавання з'явы, калі ў адзіную плынь зліваюцца праніклівае пачуццё захаплення і цвярозага асэнсавання немагчымасці далейшага ўзаемнага шляху, пададзенага ўсё ў тым жа рамантычным арэале. У пазнейшым творы больш дакладна перададзена лагічнасць самой карціны ростані, для дасягнення якой паэт перастаўляе месцамі дзве чарговыя страфы. Вось палымянскі ўзор:

*Пайшла, чарнявая, каб сэрца боллю крануць,
Палынню горкаю заросці мне ў душы,
Хвілінай зробленыя золкавыя раны
Каб змог у сэрцы я гадамі патушыць...*

*Пайшла за ціхія і дальнія прасторы,
Як казка светлая, ты знікла ў сіняве...
... І сэрца новыя, гарачыя дакоры
Са звавам срэбраным застылі на траве [3, с. 28].*

Пазней паэт імкнецца пазбегнуць некаторых супярэчнасцей і недакладнасцей у выражэнні думкі, у чым і можам пераканацца:

*Пайшла за ціхія, далёкія прасторы
Світальнай зоркай ты, што гасне ў сіняве.
Душы пакрыўджанай гарачыя дакоры
Слязою халоднаю застылі на траве.*

*Пайшла, пакінуўшы мне золкі і туманны
Палытны жалі смугой ахутаных дарог,
Каб я хвілінны боль і горыч гэтай раны
Гадамі ў сэрцы заглушыць сваім не мог [4, с. 13].*

Тады, па гарачых слядах растання ў радкі верша пры ўсёй захопленасці і закаханасці яўна прарываецца крыўда, быццам бы ўсё зроблена спецыяльна, каб пакінуць героя ў душы палынаву гаркоту, каб гэты атрутны прысмак адчуваўся праз усё жыццё, але раптам вырываецца неспаслядоўная думка, быццам гэтым самым любая дзяўчына жадае яму хутчэй забыць пра яе існаванне. Сумбурнасць выказванняў, супярэчнасць пачуццяў сведчыць, хутчэй, пра няўстойлівасць светапогляду, найўнасць меркаванняў, хоць несумненна ў наяўнасці і падлеткавая бравада, што для яго гэтая няўвага з боку яго каханай нічога і не значыць. Можна заўважыць, што ў радок трапляюць і выпадковыя выяўленчыя сродкі, што пазней сабе паэт ніколі не дазваляў.

У новым тэксце больш выразна выяўлена засяроджанасць на раскрыцці пачуццяў, яго каханая з'яўляецца зоркай, што набліжае верш да яго пазнейшых твораў на касмічную тэматыку, недасяжнасць кахання ўспрымаецца з непазнанасцю Космасу, а разам з тым і пацвярджае, што пачуцці не прытшваюцца гадамі, насуперак тым падлеткавым запэўніванням.

Сапраўды, трохі ненатуральным выглядалі ў спалучэнні радкі распачага растання з яўна камсамольскай браваднай упэўненасцю пра пераможнасць грамадскіх памкненняў. Вядома, у жыцці адно другому не супярэчыла, але ў вершы атрымлівалася як бы выпячванне знарочыстай упэўненасці, што гэта не канец, а толькі пачатак новых захапленняў. У адной страфе паміж двума радкамі яўная супярэчнасць:

*Пайшла... Забылася... Не вернешся, Алеся...
Бывай, чарнявая, каханая, бывай!..
А дні напорныя ізноў цвітуць і весняць
І сэрца ў квецені, і сэрца п'яніць май [3, с. 28].*

Менавіта гэтую супярэчнасць і зняў А.Куляшоў пазней, надаўшы вершу сапраўдную настальгічную нязменную памяць па даўніх юных гадах, незваротнасць якіх яскрава адкрывалася менавіта ў сталыя гады, калі наступалі часы падвядзення рахункаў. Таму і плакаў над растаннем жаўранкам май, месяц усіх закаханых:

Пайшла, ніколі ўжо не вернешся, Алеся.

Бывай, смуглявая, каханая, бывай.

Стаю на ростанках былых, а з паднябесся

Самотным жаўранкам звініць і плача май [4, с. 13].

Можна назіраць пастаянную амаль працілегласць у паэтычных сцверджаннях аўтара раней і пазней. Там, у канцы дваццатых, чатырнаццацігадовы амаль падлетак хацеў быць больш дарослым, паказаць сябе чалавекам бывалым, таму і першае паражэнне ў каханні хацеў паказаць чыста бравадным непаразуменем, часовым адступленнем ад касамольскіх важных задач. Таму пастаянна і перабіваецца горыч аптымістычнай грамадзянскай бадзёрасцю. Вось заключная страфа маладнякоўскага верша:

Бывай, абуджаная ў сэрцы, дарагая,

А мне так хочацца юнацтва сынаць квець,

На сэрцы палкае імкненне расцвітае,

А ў словах звонкая, заранкавая медзь!... [3, с. 28].

А вось на новым этапе паэт якраз і засведчыў вернасць тых юнацкіх пачуццяў, пры гэтым дакладна акрэсліўшы, што гэтая трагедыя для яго і адчувальная, але як бы і папярэджвае пра многія далейшыя выпрабаванні. Зорка спаткання заходзіць, але яна будзе пастаянна ўзнікаць зноў і зноў як сведчанне бясконасці жыцця, адмірання і новага ўзнікнення.

Бывай, абуджаная ў сэрцы, дарагая,

Твой светлы вобраз панясу я па жыцці.

На ўсходзе дня майго заранка дагарае,

Каб позна вечарам на захадзе ўзысці [4, с. 13].

Сапраўды, тое светлае каханне было стымулам для паэта на многія гады, нягледзячы на новае каханне, сямейныя стасункі (даволі складаныя) спадарожнічала ў творчасці А.Куляшова пастаянна. В.Бечык, які шмат гутарыў з паэтам у час напісання сваіх прац пра яго творчасць, зазначае пра той дзіцячы верш і яго водгук ва ўсёй далейшай творчасці, пра вечны ў памяці вобраз прыгажуні Алесі: “Як казка светлая, пайшла “за ціхія і дальнія прасторы” юная сяброўка паэта. Ішоў час, большала і шырэла разлука. Але не аслабла, не згасла першае пачуццё. Назаўсёды засталася Алеся ў паэтавым сэрцы. У жыццёвых выпрабаваннях, на суровых вятрах часу незвычайна пашырыўся і ўскладніўся свет паэта. Шмат пройдзена было дарог, і лягло на сэрца нямала пакут, расчараванняў, страт. А вобраз светлы, назабыўны

быў пранесены праз усё жыццё. Зноў і зноў сустракалі мы яго на старонках куляшоўскай паэзіі і ў даваенных творах, і пасля вайны, і на старонках “Новай кнігі”, і пазней – у аўтабіяграфічнай паэме “Далёка да акіяна”.

Гэта яшчэ адно пацверджанне, што для паэта паэтычным кумірам становіцца адна, найбольш уразіўшая ў жыцці.

Літаратура

1. Бечык, В.Л. Шлях да акіяна / В.Л. Бечык. – Мн.: Маст. літ., 1981. – 270 с.
2. Бярозкін, Р. Аркадзь Куляшоў: Нарыс жыцця і творчасці / Р. Бярозкін. – Мн.: Нар. асвета, 1978. – 192 с.
3. Куляшоў, А. Бывай ... / А. Куляшоў // Польша. – 1928. – № 5.
4. Куляшоў, А. Дарогі / А. Куляшоў. – Мн.: Маст. літ., 2003. – 318 с.
5. Куляшова, В. Лясному рэху праўду раскажу / В. Куляшова. – Мн.: Маст. літ., 1989. – 259 с.